

nama ispisujući stotine i stotine stranica. Dočim, kada se prisilim da s distancije ipak kažem, protumačim, možda i krivo, zar ne, svoje djelo koje se već od mene otišnulo slično plamtećem grumenu s repa komete i našlo se pred čitateljima – nekad strožim, nekad mrzovoljnim, ponekad indolentnim – onda mislim i sam da su u pravu oni kritičari i književni analitičari koji govore o sažimanju povijesna vremena, dogadaja i likova – a sam bih dodao u intenzivne trenutke života. Premda poneki misle da su i tamo nužni i vačumi. Pa, konačno, zar nas ne upozoravaju i suvremeni filozofi i teoretičari književnosti, pri ponovnemu čitanju klasične, da i tu ima strana i posaža »praznog hoda«, »vakuumu«, a to su samo za mene intelektualna odmorišta, pauze, u stanovitome smislu. I »Paulina Plavšić«, i »Dom«, i »Ljubavi«, i »Gavran«, prozni su intenzivirani hipovi života s cezurama na kojima nisam smisljeno inistirao. Isto tako, to su često i fragmentom sugerirane cjeline. Ne zaboravimo da je moderna umjetnost uopće dosta fragmentarna, ali i razvedena, obogaćena, kao obogaćeni uran (koji, na sreću, neće biti upotrijebljen u atomskom eksplozivu!).

● Da li biste opisali stanje (»stadijum inkubacije«) koje prethodi (»procesu stvaranja«) samom činu pisanja? Da li, na primer, znate već kraj priče, novele ili romana u času kada počnete pisati?

– »Zarazati« i ponijeti pisca može puno toga – ideja, neke stvarne ličnosti iz života, neki likovi iz prošlosti i legendi, neki dogadaji itd, kao što se to meni osobno događa. »Stanje inkubacije«, kako kažete, kod mene često i predugo traje. To je naročito naporno ako se radi o duljoj proznoj formi i o drami (do sada sam napisao tri kazališne drame, jednu dramatizaciju, desetak radio-drama – a to je već stotinjak likova kojima je teško upamtiti i imena i kamoli dati im psihološko-intelektualna, ljudska, karakterna ili pak »nadrealna« svojstva). O načinu nošenja lika, dogadaja i fabule u sebi uzbudljivo se isповjedio Dostojevski, rekači, po prilici, da je dramatičnije, s više finesa i ushita »pratiti« roman u sebi, u svojoj mašti, nego kad je otiskan na papiru. Ja slično reagiram. Ali, to je dvosjekli mač. Postoji opasnost da ostane samo neiskazani fantasti, a pisac nikako. Tek po onom što je otisnuto olovnim slovima, u posljednje vrijeme i elektroničkom fotografijom, i što je dostupno javnosti, vi ste stvarač ili ne, premda ne potcenjujem fantast. Često su to veoma zanimljivi sugovornici.

Pitanje saznanja o kraju priče, novele, romana, nije toliko bitno koliko način kako doći do toga kraja, da bude uvjerljiv, sugestivan, da ima povišenu lirsku poantu ili da se čini kao kraj bez kraja, svršetak bez svršetaka, itd. Imao sam slučajeva u svojoj spisateljskoj laboratoriji da znam puno toga o likovima i događajima, pa i sam svršetak djela, a da nikako ne ide, pogotovo ne od prve. Namučio sam se više negoli da sam o tome manje znao. Životno-literarna konstrukcija i pripovijest u glavi je bila »složena«, ali ne i na bijeloj bezobzirnoj hartiji, koja kao da ne zna za milost i neke uobičajene ljudske zakone i konvencije.

● Prema mišljenju kritike, »Dom, sve dalji« je »genealoški roman«, neka vrsta »porodične slikovnice«, delo koje sažima »povijesno vrijeme«, itd. Šta biste Vi sami kazali o tom delu nagrađenom i NIN-ovom nagradom?

– Definicija i tumačenja bilo je i više, što je neotudivo pravo svakog tumača. Bilo je i nekoliko studija o »Domu«; najkompleksnije su, svakako, Kernaunerova i Pijanovićeva. Bila je i jedna izrazito negativna kritika. Sama analiza mog djela, izgleda, činila se tom prikazivaču kao tvrd orah. Napao me je taj kritičar kao autora i optužio za pretencioznost i visoke zahtjeve koje u romanu postavljam. Pretenciozan zaista nisam, a ako i postavljam visoke zadatke svojim djelima – čitatelji, kritičari i neumitni sud vremena pokazat će da li sam doista bio na visini zadatka!

Za mene, »Dom, sve dalji« je napor da krhotine svog životnog iskustva isprijeđim na više stilskih načina i u više kompozicionih cjelina. I da ne bih ispisavao kronološki početak jedne familije i pratio je više od dvijest godina kontinuirano (jer bi to bio klasičan povijesni roman na tisuću stranica), ja sam zaista literarno i povijesno sažeо sva događanja na dvijeset šezdeset kartica, varirajući iskustva i načela porodična, povijesna i post-egzistencijalna romana.

jedan vizionarski dečak

radivoj stanivuk

PODUDARNOSTI

Osetljiva praznina koja si se prepuniла smisom, evo andela sa zapadnog prozora moje žive rake; evo prolaza kroz gudure i mahnitog osamljenika koji sneva o povratku leptira; evo dve podudarnosti u sećanju kad je izbio štrajk protiv jave novine su izveštavale o masovnim samoubistvima tamo negde iza Ahilove pete. Kada je java postala razlivena snovi su se šetali po kordinima. Na akordeonu simeha, prvi je zasvirao pevač Ni Men, a glas mu je bio nevin i jasan, i bolan kao probijanje himena,

Marselka,
pastelne boje su se rasvetavale
po hrpi maramica marke »Lotos«,
koje nikakve veze nisu imale sa lotosovim cvetom.
Jedan krik je očajnički ridao iz žabokrećine i mulja,
i ja sam pouzdano znao:
– To nije bila gatalinka!

OD TEBE DO MENE JEDAN VIZIONARSKI DEČAK SE USPAVAO I PEVA

Iz žigosanog nemira,
iz ovog krvoprolaća mojih strasti
polazim ka centruštu koje ih jedini.
Usložnjavam se do nelzdržljivosti i padam
na tvoje, tako lepo obnajeno telo.
Prizma od bola kida tri četvrtine nemira
i baca ih na moje teme.
Od tebe do mene
jedan vizionarski dečak se uspavao
i peva.
Začarana lepotica sejavla iz bronzane šume,
dok tri stražara prelistavaju
zlatastu knjigu jeseni,
i zaboravljaju na vreme koje ih drži.
Već inje pada po tvojoj kosi
i pohotljivi razbojnik – sova
kidiše na moj vid

Ono što zaista želim i konzervativno provodim već više od dva desetljeća jest da svako moje djelo, od novele, romana, drame, do pjesme, bude napisano na nov, drugačiji način u odnosu na ono što sam ranije pisao. Ne želim da pišem slične knjige u nastavcima.

● Da li je minulo vreme »starih dobrih romanâ«? U najkraćem, šta je za Vas roman?

– Od Dostojevskog, Prousta, Manna, Faulknera do Andrića, Krleže, Crnjanskog, Bolla i drugih, svi se pitaju ili odgovaraju što je zapravo roman? Smrт romana, kao što znamo, predviđali su mnogi teoretičari i praktičari, a On, Njegovo gospodstvo Roman, čini se, živiliji je, živahniji i prisutniji nego ikada ranije, i kod nas i u svijetu.

Najsažetije mogu reći da je roman, prije svega, uzbudljiv, dramatičan, složen i nasušno potreban dijalog sa svojim vremenom. Premda tomu teže i drama i suvremena poezija, zar ne?

● Na koju književnu tradiciju se oslanja Vaše delo? Šta biste kazali o hrvatskoj, bunjevačkoj komponenti u svome delu? Postavljaju li se pitanje kojoj književnosti pripadate?

– Pokušat ću biti sažet, te ću i pojednostaviti neke stvari. O tome ću iscrpno progovoriti u jednom od svojih budućih romana, koji će imati dosta autobografskog. Prema svome nacionalnome biču nisam odvije sentimentalan. U tome sam blizak shvaćanjima Miroslava Krleže i Thomasa Manna. Činjenica je da sam se razvijao dijelom u hrvatskoj tradiciji, na iakovici, škole sam učio i na iakovici i na eakovici, jer sve je to vrijeme moje mladosti u Subotici. Isto tako, gotovo paralelno, razvijao sam se kao pisac i na srpskoj tradiciji, na madarskoj, u složenoj mnogojezičnoj Vojvodini. Odrastao sam na jugoslovenstvu koje se nije stidjelo nijansi i razlike što su postojale medu nama. Upoznajući se, živjeći dugo zajedno, ljudi shvataju da je to i zajedničko bogatstvo i da mjesto i prostori gdje se prepiše više tradicija, jezika, itd. pružaju mogućnost da više spoznaš i da jasnije odredиш svoje mjesto i mjesto svog duhovnog razvoja u svemu tome. Zato volim mješovite gradove. Ja ih nazivam babilonskim gradovima.

Bez patetike velim: osjećam se ovdje kao u velikom svijetu. Samo da ilustriram: tu se mogu čuti srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski, madarski, slovački, rumunjski, rusinski, ukrajinski, makedonski, bugarski, njemački, ruski, češki, romski i drugi jezici. Koliko sam takav, polimorfni svijet može biti poticajan! Sjetimo se samo Grassa, Singera, Miloša, Andrića, Krleže, Crnjanskog.

Nekoliko kričara situiralo je moje djelo ovako: pripada hrvatskoj književnosti, ali se razvijalo i u obzoru srpske. No, svaku istinsko djelo prevashodno pripada čitaocu. Tu granica nema. I da rezimiram: zavičaj pisca je njegov jezik, ako je to i on teku u vremenima sveopće dezintegracije. On piše i biva pisan, kako bi rekao Heidegger, što bi se reklo: u nečemu imamo mogućnost izbora, a u nečemu smo dovedeni pred nužnost. Tradicija je nukleus iz kojeg nešto počinje, ali ne mora i ne smije se u njoj završiti. Svijet je beskrajan, a umijeće pripovijedanja jedino može taj kaos učiniti nešto više ljudskim i razumljivijim. Zato, kako bi rekao Nitsche, nije bitno odakle dolazimo nego kuda idemo!

● Nedavno ste završili novu knjigu pesama. Koliko poezija danas može i dokle doseže pesnikov glas?

– Samo u izuzetnim situacijama i vremenima pjesnik postaje progovor, glas svoga vremena i svih vremena. Poesija izmijeđe dnevnoj upotrebljivoj vrijednosti. Ali, dodata bih i slijedeće: poezija je umjetnost jezika koja nas na osoben način suočava sa svijetom i njegovim likovima. Poesija, roman i drama nastupaju trima različitim šumskim stranama, kroz šipraže i neobdjelane predjele, svjetleći poput čistine u beskrbojnoj tamni nepoznatog. Suvremeni čovjek nema suviše vremena za umjetnost, zabavljen svojim svakodnevnim životnim zgodbama i nevoljama, ali, ma koliko se činilo da je moderna umjetnost udaljena od čovjeka – da je u svojim preobrazbama otišla u jednu vrstu eskapizma, ona je, prije svega, bespovrorno upućena na to da se bavi suštinskim i sudbinskim pitanjima ljudskog opstanka i svijeta. U tom smjeru je upućen moj angažman i u poeziji, i u prozi, i u drami, shodno specifičnostima ovih književnih vrsta.

Razgovor vodio: Ljubisa ANDRIĆ

dok lutamo niz pustaru,
a glas nam neprebolan, a nečujan.
Dva zadocnela albatrosa kruže
i prate protok rečnih struja.
Eol se u klopcu uzbudoen kopra.
Ništa nema tolikog značaja kao beznačajnost.

ŠTA SAM SVE URADIO

Povratio sam se iz izgubljenih otkucanja.
Pronašao sam širišir koji ti se plezi.
Ispraznio sam kutije sumraka
i sad si mala margareta koja peva.
Ustalasao sam se van korita
i kuću ti poplavio.
Ubio sam te načisto
i tako te oslobođio poniranja.
Da ne bi sekla obale trajanja.
Da se ne bi zamislila nad surom rakom koja izrasta.
Da bi šaljivu igru juga posmatrala sa istoka.
Istopio sam se u sećanju,
pa sad ponavljanje ima rašta da se rada.
Izmislio sam plovidbe oko sveta
i glečere za moje telo.
Sad sam nepobedit, ravnodušan, usoljen, narušen, led.
Sad sam olovno slovo na trpkom papiru, led.
Sad sam otupeli gospodine Merso,
koji je izašao u svoju jutarnju šetnju obalom,
ovaj put sa opasnom trozubom viljuškom u ruci.
Sad sam Niko i Bol.